

Book Review

บทวิพากษ์หนังสือ / Book Review

บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี

ผู้เขียน เจ๊ะมูฮัมหมัดสัน เจ๊ะอูมา
 ผู้วิพากษ์ อานูวา มะแซ*
 แวยูโซะ ลีเตะ**

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ชื่อเรื่อง บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานีเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยอาศัยข้อมูลจากการวิจัยเชิงสำรวจและใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อมาวิเคราะห์ข้อมูลหาข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดดังต่อไปนี้ เพื่อศึกษาบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่นด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อมกับระดับบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของ อิหม่ามทั้ง 3 ด้าน เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคตลอดจนการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาท้องถิ่นของอิหม่าม

ความเป็นมาของปัญหาวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยพยายามสะท้อนในระยะเวลาที่ผ่านมาที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมชาวไทยมุสลิมอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมเป็นอย่างมาก แม้แต่บุคคลที่เป็นผู้นำของชุมชนเองก็มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาตัวเองไปด้วย จะเห็นได้ว่าปัจจุบันหน้าที่ของอิหม่ามไม่ได้มีจำกัดขอบเขตแต่เพียงในมัสยิดเท่านั้น แต่อิหม่ามยังจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำในกิจการทางสังคมด้วย และเนื่องจากมัสยิดมีหน้าที่อีกประการหนึ่ง คือการบริการแก่สังคม ดังนั้นอิหม่ามจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในการขับเคลื่อนกระบวนการต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้มีการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

เรื่องบทบาทหน้าที่ด้านการพัฒนาท้องถิ่นของอิหม่ามถือเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะอิหม่ามเป็นบุคคลที่อิสลามิกชนจะให้ความสำคัญมาก เนื่องจากต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตมุสลิมตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ดังนั้นหน่วยงานต่างๆไม่ว่าจะสังกัดภาครัฐหรือเอกชน เช่น กรมการปกครอง ศูนย์ประสานงานจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจนกลุ่มองค์กรสาธารณสุขต่างๆจึงได้ให้ความสนใจกันมากกับผู้นำตำแหน่งอิหม่ามนี้

การพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้นั้น เป็นกระบวนการที่เน้นให้ทรัพยากรมนุษย์ในท้องถิ่นได้รู้จักคิด วางแผน และร่วมมือกัน โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างประโยชน์แก่สมาชิก ดังนั้นกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนมุสลิมจึงได้ให้ความสำคัญต่ออิหม่ามมาก เพราะถือว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีพลังมากที่สุดในการที่จะรวมความคิดรวบจิตใจของมุสลิมให้มาร่วมกันพัฒนา ทั้งนี้มัสยิดจะเป็นศูนย์กลางที่ดีเยี่ยมเพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆที่จะทำให้กระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่ได้วางแผนไว้

* นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

** ดร. (ประวัติศาสตร์) อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้มีความประสงค์ที่จะศึกษาบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดปัตตานีที่มีมัสยิดและอิหม่ามมากที่สุดของประเทศไทย

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่อง บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี เป็น 7 ข้อ ที่เสริมความรู้มาๆให้กับผู้อ่านและผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ดังต่อไปนี้ เอกสารเกี่ยวกับบทบาท เอกสารเกี่ยวกับผู้นำ เอกสารเกี่ยวกับศาสนา เอกสารเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลามเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เอกสารเกี่ยวกับหน้ามัสยิดต่อชุมชน และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในเอกสารเกี่ยวกับบทบาท ผู้วิจัยได้อ้างความหมายของบทบาทจากผู้เชี่ยวชาญหลายคน เช่น พิศวงธรรม พันนา ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกตามความคิดหรือความคาดหวัง เมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะหรือหน้าที่ทางสังคมของผู้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้มูลฐาน

อุทัย หิรัญโต ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่าบทบาทการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนที่คนอื่น คาดคิดหรือคาดหวังว่าเขาจะกระทำอย่างนั้นก็คือการเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของเขาเป็นมูลฐาน

สรุปได้ว่าบทบาทคือสิ่งที่ผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งของสังคมได้ถูกกำหนดให้แสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดโดยบุคคลในตำแหน่งนั้นจะมีหน้าที่หรือเงื่อนไขที่ต้องกระทำและได้สิทธิที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งนั้น รวมทั้งความคาดหวังของชุมชนในสังคมที่มุ่งหวังให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นได้กระทำ

โดยเช่นกันผู้วิจัยได้อ้างอิงความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำจากผู้รอบรู้ เช่น ทวี ทิมชา ได้ให้ความหมายของผู้นำ เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่มและสามารถใช้ความรู้นั้นช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ส่วนภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งของทุกองค์กร ความสำเร็จขององค์กรไม่ว่าองค์กรเล็กหรือใหญ่ย่อมต้องอาศัยภาวะผู้นำที่ดี บาร์นาร์ด บาส อ้างถึงใน วัชร ทรงแทม ได้มารทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำจากเอกสารวิจัยมากกว่า 15 เรื่อง พบข้อสรุปเกี่ยวกับภาวะผู้นำดังนี้

บุคคลที่ดำรงตำแหน่งในฐานะผู้นำจะมีคุณสมบัติเหนือกว่าสมาชิกทั่วไปในด้านต่างๆดังต่อไปนี้ ความฉลาด ความรอบรู้ มีความรับผิดชอบ มีกิจกรรมและมีส่วนร่วมในสังคมสูง มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและสังคมดี ส่วนภาวะผู้นำตามหลักศาสนาอิสลาม ในอัลกุรอานและอัลฮาดิษได้มีปรากฏลักษณะภาวะผู้นำซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้นำอิสลามมีดังนี้ มีความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ ความสัจจะ ความรอบรู้และปฏิภาณเฉียบคมที่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างเฉียบพลัน มีความฉลาดหลักแหลม มีความนอบน้อมถ่อมตนและสุภาพอ่อนโยน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น มีความบริสุทธิ์ใจ มีความมั่นใจในการทำงาน มีการให้อภัยไม่เอาฆาตแค้นกับผู้ใดทั้งสิ้น และมีการสื่อสารกับผู้อื่นได้ดี

หน้าที่ของผู้นำศาสนาอิสลามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 37 ได้ระบุอำนาจหน้าที่ของอิหม่ามดังต่อไปนี้

- 1.ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม
- 2.ปกครองดูแลและแนะนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย
- 3.ให้คำแนะนำแก่บุรุษประจำมัสยิดในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย
- 4.อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ
- 5.สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาสาละปบุรุษประจำมัสยิด

ในบทนี้ผู้วิจัยก็ได้บอกความและความสำคัญของมัสยิด ในประวัติศาสตร์อิสลามสมัยท่านนบีมุฮัมมัด มัสยิดอัลฮะรออมถือเป็นศูนย์กลางแห่งการภักดีและการจัดกิจกรรมในรอบของอิสลาม นอกจากนี้มัสยิดในอิสลามนั้น

เป็นสหพันธ์วิชาชีพ เป็นสถานที่รับข้อเสนอแนะจากมวลชนมุสลิมและยังเปรียบเสมือนป้อมปราการอันมั่นคงสำหรับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไม่ว่าจะด้านการเมืองการปกครองเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้เขียนวิธีดำเนินการวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณ อาศัยข้อจากการสำรวจและใช้แบบสัมภาษณ์ ที่มาของข้อมูล จากข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลได้จากการค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากปฐมภูมิ เป็นข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดที่มีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ส่วนประชากรก็คืออิหม่ามในจังหวัดปัตตานี 600คนซึ่งรับผิดชอบมัสยิดที่ได้จดทะเบียนตามกฎหมายแล้ว ส่วนกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยใช้สูตรในการหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตร Yamane ในการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ได้กลุ่มตัวอย่าง 240 คน

วิธีการสุ่มตัวอย่างผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่าง 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 ใช้วิธีการสุ่มแบบเชิงชั้นตามอัตราส่วน โดยเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรซึ่งได้ถูกจำแนกตามอำเภอทั้ง 12 อำเภอในจังหวัดปัตตานี

ครั้งที่ 2 ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย โดยให้แต่ละหน่วยมีโอกาสที่จะถูกเลือกเท่ากันหมดทุกหน่วย ซึ่งจะใช้วิธีการการหยิบฉลากแบบไม่ส่งคืนตามจำนวนที่กำหนดไว้แต่ละอำเภอ

เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อมของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ลักษณะคำถามเป็นแบบสำรวจรายการ โดยให้เลือกตอบตามความเป็นจริง

ส่วนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ

- 1.บทบาทด้านการเมืองการปกครอง
- 2.บทบาทด้านเศรษฐกิจ
- 3.บทบาทด้านสังคม

ส่วนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่น โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ

- 1.ปัญหาด้านตัวบุคคล
- 2.ปัญหาด้านประชาชน
- 3.ปัญหาด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าว

การทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ

ในการทดสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือเพื่อให้คำถามมีความสมบูรณ์หรือไม่ เมื่อตรวจสอบเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยก็จะมาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นโดยวิธี The alpha coefficient ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วได้ค่าเท่ากับ 0.8

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนต่อไปนี้

- 1.สำรวจรายชื่ออิหม่าม จากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี
- 2.เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยออกพบกลุ่มตัวอย่างด้วยตัวเอง
- 3.มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการวิจัยและอธิบายการตอบแบบสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและทำการตรวจสอบความถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยก็จะเอาข้อมูลนั้นมาประมวลและวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป Spss for windows กำหนดค่าสถิติในการวิเคราะห์ดังนี้

- 1.ข้อมูลทั่วไป (ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อม) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ
- 2.ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นทั้ง 3 ด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละค่ามัธยฐาน (X) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)
- 3.ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อม กับระดับบทบาททั้ง 3 ด้าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่า Chi-square ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05
- 4.ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่น วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์จากอิหม่ามทั้ง 12 อำเภอในจังหวัดปัตตานีจำนวน 240 คน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ได้เก็บรวบรวม ผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะของตัวแปรอิสระ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล (อายุ ระดับความรู้ภาคสามัญและภาคศาสนา ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง) และปัจจัยแวดล้อม (ลักษณะของชุมชนเมืองและชุมชนชนบท)จากการทำวิจัยผู้วิจัยได้พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุพบว่าอิหม่ามที่มีอายุ 40–60 ปี มีจำนวนมากที่สุด 149 คน คิดเป็นร้อยละ 62.1 รองลงมาอายุ 25–40 ปี มีจำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 22.2 และอิหม่ามที่อายุ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนน้อยที่สุด 40 คน คิดเป็นร้อยละ 16.7 เป็นที่น่าสังเกตว่าอิหม่ามส่วนใหญ่อยู่ในอายุที่มีความพร้อมทั้งกาย จิตใจและพลังงานความคิดในการสร้างสรรค์งานพัฒนาท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จได้ปัจจัยส่วนบุคคลด้านความรู้ภาคสามัญ พบว่าอิหม่ามที่มีความรู้ระดับประถมศึกษามีมากที่สุด จำนวน 122 คน รองลงมาความรู้ระดับมัธยมศึกษาหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ มีจำนวน 88 คน และอิหม่ามที่มีความรู้ระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า 30 คน

ปัจจัยส่วนบุคคลด้านความรู้ภาคศาสนา พบว่า อิหม่ามที่มีความรู้ภาคศาสนาระดับอิสลามตอนปลายมีมากที่สุดจำนวน 106 คน รองลงมาคือระดับอิสลามศึกษาตอนกลางจำนวน 55 คน รองลงมาคือ ระดับปริญญาตรีจำนวน 49 คน รองลงมาคือระดับอิสลามตอนต้นจำนวน 17 คน และอิหม่ามที่มีการศึกษาศาสนาสูงกว่าปริญญาตรีมีน้อยที่สุดจำนวน 13 คน

ปัจจัยแวดล้อมด้านลักษณะของชุมชนพบว่า อิหม่ามที่ดำรงตำแหน่งในชุมชนเมือง มีจำนวน 84 คน และอิหม่ามที่ดำรงตำแหน่งในชุมชนชนบทมีจำนวน 156 คน จากการวิจัยผู้วิจัยพบว่าอิหม่ามส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งในชนบท ซึ่งเป็นชุมชนที่ความเจริญทางวัตถุมีไม่มากนัก ชุมชนชนบทนั้นจะอยู่กันอย่างถ้อยถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะชุมชนมุสลิมในชนบทนั้นสมาชิกของชุมชนจะให้เกิดเกียรติแก่อิหม่ามของประชาชาติ แต่อย่างไรก็ตามอิหม่ามที่ดำรงตำแหน่งในชุมชนเมือง ก็ได้ทำหน้าที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าอิหม่ามที่ดำรงในชุมชนชนบทแม้ความสัมพันธ์กับสัปบุรุษจะไม่แน่นแฟ้นเหมือนในชุมชนชนบทดังนั้นการพัฒนาท้องถิ่นในชนบทมุสลิมจึงต้องให้อิหม่ามเป็นผู้นำเพราะจะทำให้การพัฒนาบังเกิดผลอย่างแท้จริง

ในบทที่ 6 ผู้วิจัยได้เขียนสรุปการวิจัยคือ วัตถุประสงค์ 4 ข้อ สมมติฐาน 3 ข้อ และปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาท้องถิ่นของอิหม่าม ด้านตัวบุคคล ด้านประชาชน ด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สุดท้ายได้เขียนข้อเสนอแนะในเรื่องนี้เป็นข้อเสนอแนะทั่วไป คือ อิหม่ามควรจะได้รับการศึกษาอบรม เพิ่มความรู้และทักษะในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปปรับในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทด้านไกลเกลี่ยเมื่อมีข้อพิพาทระหว่างประชาชน บทบาทในการรณรงค์ให้ประชาชนได้รู้จักประหยัด บทบาทในการจัดกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชน บทบาทในการเป็นที่ปรึกษาให้กับประชาชนบทบาทในการดูแลเยาวชนไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และบทบาทในการจัดเรียนการสอน

ในฐานะผู้วิพากษ์คิดว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งให้กับผู้นำศาสนาเช่น อิหม่ามและคนอื่นๆในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และเขาเองได้รู้อุปสรรคหรือปัญหาในการพัฒนาท้องถิ่นพร้อมด้วยวิธีในการแก้ปัญหาของอิหม่าม